

ERAKUSLEAK ZENBAIT IDAZLE ZAHARRENGAN

Bergara, 1978-IX-7

Altuna, Patxi, s. j.

Berez hitz txiki eta laburrak izanik ere —letra gutxita-koak esan nahi dut—, Euskara Batuan dugun hutsarterik handienetako bat hartzen baitute, batetik, eta edozein idazleren edozein izkributan txitian-pitian agertzen baitira, besterik —azken urteotako zenbait idazlerengan forma ezberdinez agertu ere— ERAKUSLE direlakoei aztergai egokia eta beharrezkoa iritzi diet, behin betiko, edota urte batzuetarako bederen, finkaturik utz ditzagun. Hauxe da hauzia: beti *hauek, horiek, haiek* idatzi behar ahal dugu, nominatiboa eta ergatiboa bereizi gabe, ala batzuetan *hauk, horik, haik* eta besteetan *hauek, horiek, haiek*, pasiboa eta aktiboa bereizirik? Eta neure txosten honetarako hartu dudan beste puntu bat aipatzeko, *honetan* idatzi behar ahal dugu ala *hontan? horretan* ala *hortan?*

Hauk eta *hauk, horiek* eta *horik, haiek* eta *haik* bereiztearen aldeko direnak ez dira, noski, ez eta hurrik eman ere, setakeria hutsez bitasun horien aldeko, baizik eta zenbait arrazoik —zinetako ala ustezko, pisu handiko ala gutxiko, hori aztertu behar— bitasun horretara bulkatzen dituelako. Zein arrazoi dira horiek? Ez, noski, ikasle-idazleei, zahar nahiz berriei, lana errazteko gogo. Ez eta egungo eguneko euskaldunik gehienon egunoroko aztura eta ihardunbidea ere. Arrazoi nagusia ez dakit bakarra—, oker ez banago, antzineko idazleen ohitura litzateke. Hala ahal da?, galdatuko du norbaitek agian. Eta baldin bada, zenbatena eta nortzuena? hoberenena ala hortik honako zenbaitena? Hala izanik ere, aski arrazoi ahal da hori —galdatuko du horrek berak, agian, aurrera— egungo eguneko Euskara Batuan —nahiz eta idatzian bakarrean— bereiztasun hori sartzeko eta ezartzeko?

Sartu eta ezarri nahi baldin badugu, edota Euskara Baturako onartu, puntu bat azertu eta erabaki beharko dugu lehenik, gauzak arizki eta presakaegi egin nahi ez baditugu: hots, perpausa konposatu nahasi eta kiribildu batean noiz da sujetao pasivo eta noiz aktivo? Hauxe galdatu nahi dut: har dezagun, esate baterako, Testamentu Berriko pasarte hau: "Moyses auten videns admiratus est visun...". Leizarragak, besterik ez aipatzeko, *ikussi* eta *miraz iarri* aditzak darabil-tza, lehena iragankorra, iragangaitza bigarrena. Nola esan zuen hori Leizarragak euskaraz: "Eta Moyses / hori ikussiric / miraz iar cedin visioniaz" ala "Eta Moysesec hori ikussiric / miraz iar cedin visioniaz"? (Diodan bide batez hauzi honen azpian hitz-andanen gorabehera datzala). Ipin dezagun orain *Moysesen* lekuan edozein erakusle pluralean eta hauxe da ene galdera: nola esan behar da "HAIEK / menditik jaistean / erbia jan zuten? ala "HAIK menditik jaistean / erbia jan zuten?". Galdera hauei inork iritzira eman diezaiekeen eran-tzunak deus gutxi balio du; inoren iritzi hutsala baizik ez litza-teke eta hemen iritziak ez, datoak eta argibideak behar ditu-gu. Autoreak berak azertu berak azertu behar dira eta horrelakoetan sujetao noren mendean ipintzen zuten —per-pausa nagusiko adizkiarenean ala mendeko perpausarenean, ala, nahiz nagusi nahiz mendeko, hurbilenekoarenean— erre-paratu eta ikasi. Hona Lardizabalen beste exenplua: nola idatzi zuen "Abel, berez paquetsua, eta gaitz gabea izanic, / gaitz pensatu etzuen..." ala "Abelec, / berez paquetsua, eta gaitz gabea izanic, / gaitz pensatu etzuen..."? Galdera hauei geroxeago erantzungo diet, baina geldi bedi oraingoz garbi, hauzi hau ez dela izu-zaparradan eta nolana konpon daitez-keen horietakoa.

Txosten honen luze-laburra pixka bat mugaturik, ez ditut hemen ERAKUSLEEN kaso guztiak aipatu, ez baita behar ere, azken urteotan modu ezberdinez erabiltzen ditugu-nak baizik: hots, pluraleko nominativo-ergativoak eta singu-larreko NON-NORA-NOLA kasoak. Gainerakoetan ez da alde handirik, esateko. Ez da ere ene asmoa antzineko idazleengan agertzen den zenbait formak elkarren artean, erroari gagoz-kiola, zer ikusi duen erabakitzea: hots, *hoei*, esate baterako, Leizarragarengan *hau*- erroari dagokion ala ez. Ez noa hauzi horietan sartzera, baizik formak berez eta dauden daudenean aztertzeraz.

Aukera egin dut idazleen artean, guztiak ikertu ezinean, baina aukera ez dut egin, noski, hogeitazertu eta horietarik ene iritziaren aldeko zirenak soilik harturik, baizik guztiok eredu gisako irizten diegun zenbait autore hautetsirik, ERAKUSLEAK nola zerabiltzaten jakin baino lehen, eta jakin edo ikasi ondoren txosten honetatik inor zokoratu gabe. Sei jo ditut begiz (Etxepare, Axular, Oihenart, Leizarraga, Larramendi eta Lardizabal) eta hona sei horien ERAKUSLEEZ baliatzeko tankera.

Has gaitezen Etxeparegandik. Honen obran, aski laburra baita, erakusleak bakanka ageri dira eta doi-doi ematen digute esku ondoren segururik ateratzeko. Hona agertzen diren guztiak:

HOC: behin bakarrik ageri da eta bertan pasivo da:

Hoc veguira diçagula salua guiten hegatic (I, 225)

HOYEC: bi bider eta bietan pasivo da:

Eta hoyec equiazqui ehorc hala ezpaditu (I, 196)

Manamenduyac hoyec dira iangoycuac emanic (I, 224)

HAYEC: Lau bider agertzen da; lau horietarik hirutan bertsoetan eta behin hitzaurrean. Bitan pasivo da eta beste bitan aktivo. Hona bi pasivoak, bigarrena hitzaurrekoa:

Hayec biac galdu ditut amoria nic çugatic (IX, 22)

"Ceren iauna hayec iqhussiric eta corregituric plazer duçun beçala irudi baçautzu imprimi eraci diçacun..."

Hona, aldiz, bi aktivoak:

Hayec cer merexi duten çuhaurorrec iqhustzu (XIII, 46)

Heben hic vaduquec vana hayec ez norc consola (XIII, 66)

HEC: lautan agertzen da. Lau horietarik hirutan pasivo da eta behin aktivo. Ikus:

Hec nigatic ciradela ari nuçu qhonduya (I, 128)

Hec guiçoner vecha valite eliçate bat honic (III, 39)

Hec dostetan ni nequetan orduyan errabiatu (IV, 28)

Honako hau, berriz, aktivoa:

Hec veçala hil behar duc eta ez iaquin orduya (I, 31)

HEYEC: behin agertzen da eta bertan pasivo da:

çure escuyaz dacusquidan heyec gatzigaturic (XIII, 35)

Horien ondean singularreko beste forma hauek irakur daitezke Etxeparegan: *honetan*, sei bider, sei horietako bat hitzaurrean (I, 139; I, 188; I, 191; X, 19; X, 60; XIII, 93); *horretan ez da inoiz agertzen*; *hartan*, ostera, 24 aldiz eta horietako bat hitzaurrean dago.

HUNA eta HUNAT behin agertzen zaigu bakoitza eta biak *nora* kaso garbiak dira, ez alegia oihu gisakoak:

Hilac oro iayqui huna çuyen hobietaric (I, 322)

Elas othoy hunat veba beqhatore gucia (I, 168)

HORRAT hiru bider agertzen da (VIII, 5; XI, 1; XII, 24); HARA lau bider (I, 179; I, 263; I, 289; I, 324); HARAT hiru bider (I, 241; I, 372; I, 376).

Moduzko adverbio bezala ere honako hauek aurkitzen ditugu:

honela (X, 23) eta horren ondoan *hula* (XIII, 49);

horrela ez da behin ere agertzen, baina *horrelaco* bai, bi bider (VIII, 7; XII, 31). Horren parean, halere, beste hauek ere aurki daitezke: *horla* (IX, 29; XII, 14; XII, 41); *horlaco* (VIII, 6; X, 27; X, 31; X, 51) eta *horlaceco* (X, 35), azken honek, Lafonek dioen bezala, imprenta-hutsa badirudi ere. *Hala* hamazazpi aldiz agertzen da.

Axularren liburu oparoak azter-sail zabalago eta naraogoa eskaintzen digu, erakusleez nola baliatzen zen edozein duda zuhur eta arrazoizko uxatzeko moduan ikusi eta legeak finka ditzagun. Ehunka aldiz agertzen baitira haren liburuan era guztietako eta kasu guztietako erakusle formak. Ikus ditzagun banaka:

HAUK: diogun lehenik HAUEK ez dela Axularrengan behin ere aurkitzen. Axularrek ez du ezagutzen, beraz, HAUEK/HAUK oposiziorik. HAUK, ostera, 43 aldiz agertzen da. Zer da HAUK 43 pasarte horietan, aktivo ala pasivo ala batzuetan aktivo eta besteetan pasivo? Aitor dezagun itzul-ingururik gabe ia beti —hiru ez gainerako pasarte guztietan— pasivo dela. Ezin uka, ordea, inola ere beste honako hirurotan aktivo dela batere dudarik gabe. Hona hiru pasarteak:

“Bekhatu hauk eta guztiz ere zahartasunekoek, eztute desenkusarik, eztute estakururik, eta ez ederztatzeko biderik...” (n.º 128).

“Zeren Iainkoa bere alde dute iende hauk” (n.º 142).

“... zeren iuramentuak Iainkoa bera bere presunan utkitzen du, baiña bertze bekhatu hauk, eztiote hain arras emaiten...” (n.º 170).

HORIEK: sei bider agertzen da soilik eta seietan pasivo da inolako dudarik gabe. Hona bi lehenak adibide gisa:

“Eta gero orduan, bildurik dadutzan on horiek norentzat izanen dira?” (n.º 50).

“Erran nahi dut, orai bekhatu guti duzunean, eta guti horiek ere berri direnean, ezin delibera dezakezu halarik ere, horietarik ilkitzera, zer izanen da bada gero,...?” (n.º 57).

Beste lau pasarteak hauek dira: nos.: 141, 150, 270, 282. **HORIK**, ostera, ez darabil behin ere Axularrek, baizik beti *horiek* eta beti —sei bider— pasivo dela. **HORIOK** behin agertzen da eta bertan pasivo da: “Egiak dira horiok guztiok” (n.º 359).

HEK: beste biak baino askotaz gehiagotan agertzen da erakusle hau Axularren liburuan barrena. Denera, kontuak gaizki atera ez baldin baditugu, 172 aldiz. Nahiz pasivo nahiz aktivo izan daiteke. Aktivo deneko 44 pasarte kontatu ditut. Hona bizpahiru exenplu:

“Lazedemoniako hek berek etzuten desegin nahi izatu hiri kontrast bat...” (n.º 17).

“Zeren nola herri guztietan ohi baita komunzki zenbait alfer eta iende galdu, eta hek anhitz kalte eta nahasteka egiten baitute...” (n.º 18).

“Ordea filosofo hek eman zuten hartan bere ahal guztiaz aditzera gauza gaixtoa eta perilosa zela alferkeria...” (n.º 20).

Beste 128 leketan pasivo da.

Hiru erakusleen erroetarik sorturiko beste singularreko formak ere erruz aurki ditzakegu Axularrengan. Hona soilki aipatuak, txosten hau luzeegi gerta ez dakidan, bakoitza zenbat bider agertzen den gaineratuz:

HUNETAN (69): *-tako* (23); *-tako*a (1); *-tako*az (1); *-takotzat* (6); *-tara* (7); *taraino* (1); *tarik* (16); *-tzaz* (12); eta *hunez* ere bai (8).

HORRETAN (5): *-tara* (1); *-tarik* (1); *horretzaz* (1).

HARTAN (155)

Moduzko adverbioak eta berauengandik erakarritako adjetivoak honako hauek darabiltza Axularrek:

HUNELA (62): *-lako* (22); *lako*ak (1); *-lakoez* (1); *-lakok* (1); *-lakoren* (1); *-lakorirk* (2); *-latan* (48).

HORRELA (10): *-lako* (1); *-lakorik* (2).

HALA (632): ...

Adlativo kasokoak hauek bildu ditut:

HUNA (4). Horren parean, halere, *huneraino* dio 3 lekutan eta *hunerainokoan* beste pasarte batean.

HORRA behin bakarrik darabil (n.º 245).

HARA sei bider eta HARAT beste 26 bider. Halaz ere, *hareraino* dio, eta ez *haraino*, lau lekutan.

OIHENART da antzineko autore guztien artean —hobeki esan, nik aztertu ditudanen artean— bitariko forma horiek zuzen eta zorrotz, bata aktivo denerako eta bestea pasivo denerako, bereizi dituena. *Gaztaroko neurtitzak* aztertu ditut eta horietan erakusleak aski bakanka agertzen badira ere, bakan horietan beti zuzen bereizten ditu.

HORIC: lau bider agertzen da (II, 91; XII, 41; XIII, 93; 17, 89) eta lauretan pasivo da.

HORIEK: behin bakarrik eta bertan aktivo gisa: 23, II, 9.

HAUC: lau aldiz darabil eta lauretan pasivo gisa: 20, 86; 20, 109; 23, IV, 9; 23, IV, 77).

HAUEC: ez da behin ere agertzen.

HEC: zazpi aldiz aurkitu dut eta zazpitan pasivo da: VI, 30; VI, 30; 17, 9; 17, 102; 20, 146; 23, IV, 96; 23, IV, 4.

HEIEC: behin bakarrik eta bertan aktivo da: 24, 13.

Singularreko beste kasoei eta moduzko adverbioari bagagozgie, honako formak darabiltza: *hunetan* (XI, 25); baina *hontan* eta *huntarik* ere bai. *Hortan*, pasarte bakarrean. *Hartan*, lau lekutan, eta *hartaco*, beste batean. Moduzko adverbioak: *hunla*, bi aldiz, eta hortik sorturiko *honlacazes*;

horla bost aldiz; *hala*, 15 aldiz. Azkenik adlativoan: *huna*, bi bider: *horra*, behin: *hara*, hiru bider.

Ioannes Leizarragaren jokaera ikertzeko haren "Apostolu Sainduen Acteac" —hala derizte berak— hartu ditut eta osoro aztertu. Zati aski laburra, noski, ondoren zehatzik ateratzeko; erakusleez gutxi gorabehera nola baliatzen den ikusteko nahikoa, halere, ene ustez. Hona zer idoro dudan:

1. *HEC* aktivo nahiz pasivo bezala erabiltzen du: pasivo bezala 48 aldiz; aktivo bezala 28 aldiz. Hona bizpahiru ale, adibide gisa:

IV, 1: "Baina hoc populuari minço çaiçcala, ether cequiztén..."

I, 9: "Eta gauça hauc erran cituenean, hec çacussatela al-tcha cedin".

Bada haatik zenbait pasarte ilun, non nekez erabaki baitaiteke aktivo ala pasivo den. Hara nola:

V, 21: "Eta hec haur ençunic sar citecen..."

V, 33: "Eta hec haur ençunic despitez leher eguiteco ceuden..."

VIII, 25: "Hec bada testificaturic eta denuntiaturic..., itzul citecen Ierusalemara..."

Era berean VII, 57: IX, 29: XIII, 51: XV, 30: XVI, 20: XXIII, 14. Hots, bi adizki —bata iragankorra eta bestea iragangaitza, edota atzekoz aurrera—, lehena izenki gisakoa eta bigarrena forma pertsonalean, *hec* delakoari darraizkionean, aktivo ahal da ala pasivo?

Bada areagorik ere. Ikus:

XIII, 2: "Hec bada Iauna ministerioan cerbitzatzen çutela eta barur ciradola, erran ceçan Spiritu Sainduac..."

Hemen, alegia, bi adizkiak forma pertsonalean ditugu, bata iragankorra eta bestea iragangaitza, ordea. Zein kasu da, hortaz, *hec*? Ikus ere beste hau:

XXIII, 33: "Eta hec Cesareara ethorriric eta Gobernadore handiari letrác emanic..."

Hemen, aldiz, biak ditugu izenki: lehena iragangaitza, ordea, eta bigarrena iragankorra. Berriro ere galdea: zein kasutan dago *hec*?

HEC horren ondoan beste kasuok aurkitzen ditugu: *hetan* (9 aldiz); *hetara* (18 aldiz); *hetarano* (behin); *hequin*. (23 aldiz); *heçaz* (8 aldiz). Genitivoa eta dativoa, halaz ere, honela ematen ditu: *haey* (9 aldiz); *hayén* (53 aldiz, ia beti bigarren silabak azentua duela). Kasu hauei nagokiela, ez nuke gauzaxo bat esan gabe utzi nahi: singularrean *harenganat* (XXII, 13; XXII, 27 eta *harenganic* (XXII, 29) irakur daitezke Leizarragarengan; pluralean, berriz, *-gan-* atzizkirik duen formarik ez dut idoro *hengan*, *henganat*, *henganic* edo antzekorik), baizik eta horien lekuan beti *hetan*, *hetara*, *hetarik*, nahiz eta bizidunez ari. Ikus, besteak beste, XXI, 32, *hetara*, Duvoisinek *Iuduetara* dioenaren ordez.

Zer esanik ez, Leizarragak beti *hark*, *harçaz*, *hartan*, *hala* dioela. Baita ere beti *hara*, nahiz oihu gisakoa nahiz NORA kaso garbia denean: ikus *hara*, oihu gisakoa, V, 25; NORA kaso soila, aldiz, 5 bider (VIII, 15; X 27; XVII, 10; XVIII, 13; XXV, 7), *hara huna* ("alde batera eta bestera") agertzen den pasarteak (4 aldiz) kontatu gabe.

2. Gatozen lehen mailako erakuslearen formetara. HAUEC ez da sekula ere agertzen "Apostolu Sainduen Actoac" idazkian Bestetan bai? Nik ezetz uste. HAUC darabil beti Leizagarrak: 53 aldiz edo. Pasarterik gehienetan erraz da aktivo ala pasivo den erabakitzen: gutxienez 47 pasartetan pasivo da. Esate baterako honako hauetan:

II, 11 "Ençuten ditugu hauc gure lengoagez minço diradela..."

II, 13 "Mahatsarno eztiz betheac dirade hauc".

II, 15 "Ecen eztirade, çuec uste duçuen beçala hauc horidi..."

XV, 17 "dio gauça hauc guciac eguin dituen Iaunac".
Baina beste hauetan?

VIII, 15 "Hauc hara iausti içan ciradenean othoitz eguin ceçaten..."

XVII, 6 "Hauc mundu gucia erauci ukan duten ondoan, huna-ere ethorri içan dirade".

Hemen, lehen HEC aztertzean aipatu ditugunetan bezalaxe, adizki iragankorra eta iragangaitza —edota atzekoz aurrera— ditugu elkarren segidan, bata mendekoa eta bestea nagusia. Zaila da, beraz, beste gabe asmatzen HAUC pasarte

horietan pasivo ala aktivo den. Badirudi, halere, ikusi batera bietarik lehenean pasivo dela eta bigarreanean aktivo, hurbileneko adizkiari begiratuz. Hauzi hau geroxeago aztertuko dugu zehazkiroago eta hala den ala ez ikusiko.

Hona oraindik beste pasarte bat; inon izatekotan, hemen du erakusleak aktivo itxurarik nabarmenena:

XVI, 20 "Gende hauc trublatzen duté gure hiria Iudu direlaric".

Ala azken "Iudu direlaric" hori dela medio, joko ote du inork hor ere pasivotzat? Eta aktivotzat jotzekotan, zergatik? hurbileneko adizkia iragankorra delako, beste gabe?

Ikus, ordea, azkenik beste hiruroc:

I, 14 "Hauc guciac perseveratzen çutén gogobatez othoizatan..."

XXIV, 20 "Edo hauc beróc erran beçate baldin cerbait gaichtaqueria eriden baduté nitan..."

XX, 5 "Hauc aitzinerát ioanic iguriqui guençaten Troasen". eta erka goraxeago aipatu dugun "dio gauça hauc guciac eguin dituen Iaunac" delako harekin eta beste honekin:

II, 7 "Huná, minço diraden hauc gucioc, eztirade Galileano?".

HAU- erroa duten beste forma hauek ere aurki daitezke liburu berean: *hauén* (2 bider); *hautan* (2 bider); *hautaric* (4 bider); *hauçaz* (5 bider). Dativoa, berriz, honela ematen du Leizarragak: *hoey* (behin), lehengo *haey* haren gisara.

Singularreko zenbait forma aipatuko dut azkenik: *hunetan* (8 aldiz); *hunetara* (behin); *hunetarano* (3 bider); *hunetaric* (3 aldiz); *hunetaco* (4 aldiz); *hunetacoric* (2 aldiz); *hunetacotz* (behin); *hunela* (8 aldiz); *hunez* (4 aldiz); *huneçaz* (5 aldiz); eta *huna*, bai oihi gisa (19 aldiz edo), bai NORA kasoan. Ikus azkenok IX, 21 ("... hartara huna ethorri baita..."); XVII, 6 ("... huna-ere ethorri içan dirade"), eta abar.

3. HORI- erakusle erroa beste biak baino askoz gutxiago darabil Leizarragak, idazki honetan bederen. HORIEC behin bakarrik aurkitu dut eta bertan aktivo da:

XXV, 11 "... baina baldin horiéç accusatzen nautenetic deus ezpada..."

Pasivoa, ostera, lau bider eta lauretan HORIAC da. Hara:

VII, 1 "Gauça horiac horrela othe dirade?"

VII, 50 "Ala eztitu ene escuac eguin gauça horiac guciac?"

XIV, 15 "Guiçonác, cergatic gauça horiac eguiten dituque?"

XVII, 20 "nahi diagu bada iaquin gauça horiac cer erran nahi diraden"

Beste zenbait kasotako formak hauek dira: *horiey* (3 aldiz); *horretan* (2 bider); *horretaric* (2 bider); *horrela* (behin); *horrelaco* (behin); *horrelacoa* (behin); *horrá*, oihu gisakoa, 2 bider.

4. Erakusle ez bada ere, BATZU-ri buruz bi hitz esan nahi nuke, Euskara Batuan nola erabili ez dakigulako, bate-tik, eta lehen HEC eta HAUC aztertzean argitu gabe utzi dugun puntua finkatzen lagun diezakegula uste dudalako, bestetik. Baina Leizarragarengan baino lehen, ikus dezagun nola agertzen den hitz hori Etxepare, Axular eta Oihenarten-gan.

Etxeparek bi bider darabil bere obra guzian; bietan BATZU dio eta bietan pasivo da. Ikus XIII, 51: "Berac baçu hil dirade ni are nago ciciric" eta hitzaurrean: "... çuri neure iaun eta iabia beçala igorten darauritzut heuscarazco cop(b)la batzu ene ignoranciaren araura eguinac".

Axularrengan pasivoa eta aktivoa, biak agertzen dira eta aski maiz eta ongi berezirik, pasivoa beti BATZUK baita eta aktivoa beti BATZUEK. Pasivoa 53 bider darabil; aktivoa 24 bider. Duda-mudazko pasarteak bakar hauxe da agian: "Batziek bere gazte denboran, odola bero dutenean, bizitzen dira Iainkorik, heriotzerik, edo kontu errendatzerik ezpailliz bezala...". Beste pasarte guzietan BATZUK pasivo eta BATZUEK aktivo dela gogoan harturik, badirudi hemengo hau aktivotzat jo behar dugula, hurbileneko, nahiz eta mendeko, adizkiari dagokionez, moldiztegiko hutsa ez baldin bada bederen.

Oihenartek BATZUTAN darabil bi bider (II, 33; 16, 25) eta bestelakorik ez.

Gatozen Leizarragarengana. Zenbait pasartetan HEC eta HAUC pasivo ala aktivo ziren ezin erabaki daitekeela, edo bederen, erabakitzen gaitza dela esan dugu. Hemen, haatik, BATZU eta BATZUC zehazkiro berezten ditu gure autoreak: lehena pasivo da beti eta bigarrena aktivo beti. Hara nola:

VI, 9 "Eta altha citecen batzu..., disputatzen ciradela Estebenequin".

VI, 11 "Orduan suborna citzaten guiçon batzu erraiten çutenic..."

X, 5 "Orain bada igor itzac batzu Ioppera..."

Guzti horietan pasivo da, noski. Denera 23 bider agertzen da horrelakoa. Hona zenbait aktivo ere:

VIII, 2 "Eta eraman ceçaten Esteben ohorztera iaincoaren beldurra çuten guiçon batzuc..."

X, 23 "... eta Ioppeco anayetatic batzuc compainia eguin cieçoten".

XV, 1 "Eta Iudeatic iautsi içan ciraden batzuc, iracasten cituztén anayec..."

Beste horietan aktivo da, dudarik gabe. Horrelakorik 10 bider agertzen da.

Ikus, halere, besteok:

V, 6 "Eta iaiquiric lagun gazte batzuc har ceçaten hura, eta camporat eramanic ohortz ceçaten".

XVII, 34 "Batzuc halere, hari iunctaturic, sinhets ceçaten".

XIX, 31 "Baina Asiaco principaletaric batzuc-ere, nola baitziraden haren aisquide, harengana igorric othoitz ceguïoten ez ledin theatrera presenta".

Horrako hiru horietan gauza bat nabari da argi baino argiago: perpausa nagusiko adizkia gailentzen da eta horren baitan gelditzen BATZU- elako horren kaso, ez mendeko perpausarenean, nahiz eta hau inoiz hurbilago egon. Hori horrela dela inork argiago ikusi nahi balu, beste honakook —zenordeen lekuan izen propioak dituztenok— irakurtzea aski luke:

VII, 31 "Eta Moyses hori ikussiric miraz iar cedin visioniaz".

XIX, 1 "... Paul garaico bazter guciac iraganic ethor bait-zedin Ephesera".

XXIII, 11 "Eta ondoco gauëan Iaunac, hari presentatzen çayola, erran cieçon..."

Horrenbestez ondoren bat ateratzeko bide eta esku badugu, ene ustez: HEC eta HAUC pasivo ala aktivo ziren ez genekien goiko pasarte haietan, ez ote gaitzke balia BATZU eta BATZUC bereizteko Leizarraga bera baliatzen den irizpide

beraz: hots, HEC nahiz HAUC halako perpausetan noiz den aktivo, noiz pasivo, ez ote dugu erabaki behar perpausa nagusiko adizkiari begiratzuz?

Bi adizkiak mendeko direnean, ordea, badirudi kasoa hurbileneko adizkiaren baitan dagoela. Ikus honako hau:

XIX, 9 "Eta nola batzu gogortzen baitziraden eta ezpaitzuten obeditu nahi, gaizqui launaren bidez minçatzen ciradela populuaren aitzi-nean, hetaric bera partituric, separa citzan discipuluac..."

Hori Leizarragaren jokaera. Eta Lardizabalena, goian aipatu dudan esaldi hartan eta bestetan? Hona nola eman zigun harako hura: "Abel, berez paquetsua, eta gaitz gabea izanic, / gaitz pensatu etzuen...". *Abel*, beraz, eta ez *Abelec*, mendeko eta hurbileneko adizkiaren baitan. Baina ikus beste honako hau: "... Cain-ec, bere anayaren contra alchatu, eta Abel il zuen". Hemen, ostera, lehen ez bezala, *Cain-ec*, ez *Cain*, perpausa nagusiko adizkiaren zerbitzutan. Badirudi, beraz, Lardizabalek puntu honetan iritzi eta jokabide garbirik ez duela. HAUEK-HAUK, HORIEK-HORIK, HAI EK-HAIK bereiztekotan, nor hartuko genuke eredu: Leizarraga ala Lardizabal? Horrelako perpausetan noiz bata, noiz bestea erabili zeren mendean geldituko litzateke: perpausa nagusiaren adizkiarenean beti ala mendeko eta hurbilenekoarenean beti? ala ez bataren, ez bestearenean beti, baizik eta aukeran, inori gogoak ematen dionarenean?

Hitz gutxitan emango dut azkenik LARRAMENDI eta LARDIZABALEkikoa, lehen ikusiaz bestelako oso gauza gutxi baitute, egia esan. Mendibururi eginiko karta aztertu dut soilik Larramendirenetik. Laburra delarik, ERAKUSLE gutxi agertzen dela zer esanik ez. Lehenbiziko mailakorik, *hauek* alegia, ez darabil behin ere. Beste biak, *horiek* eta *haiek*, bai; lehena, hain zuzen, bi modutara idatzirik: *oyec* eta *horiec*. Bata nahiz bestea agertzen den lau lekuetan pasivo da. *Ayec*, ostera, aktivo da agertzen den pasarte bakarrean.

Batzuek ere lau bider darabil Larramendik karta horretan eta lauretan pasivo da. Ikus, gainera, besteok: *onela*, *onelaco*, *onelacoac*, *onetatic*.

LARDIZABALEn "Testamentu Zarreco eta Berrico Condaira"-ren hogeitaka orrialde irakurri ditut eta, gezurra

badirudi ere, lehen mailako ERAKUSLEA ez dut behin ere aurkitu, ez *hauek* eta ez *hauk*. *Oyec*, bai, han eta hemen, nahiz aktivo nahiz pasivo bezala. Berebat *ayec*, bietara. *Batzuec* ere bai, eta beti modu horretan idatzia, nahiz aktivo nahiz pasivo izan.

Horien ondoan beste honako forma hauek *onetan*, *oneta-co*, *onetaraco*, *onetatic*; *onela*, *onelaco* eta *horrela* noiznahi erabiltzen ditu. Baita ere —eta hau orain arte ez dut aipatu— beste antzineko idazle guztiek bezalaxe, *harc*, ez *harec*: Puntu honetan nik aztertu ditudan sei autoreak bat datoz, batere salbuespenik gabe: *hark* darabilte beti, eta ez, noski, izenorde denean bakarrik, bai eta izenlagun denean ere. Egia esateko, Etxeparegan beti —hamalau aldiz, alegia— izenorde da, hots, ez du aurretik behin ere izenik. Axularrek bietara erabiltzen du GEROn agertzen den 182 lekutan. Baina nahiz izenorde, nahiz izenlagun bi horiek eta beste laurek beti *hark* idazten dute, ez *harek*.

	ETXEP.	AX.	OIH.	LEIZ.	LARRAM.	LARDIZ.
HAUK.....	—	akt. 43 pas.	pas. 4	akt. 53 pas.		
HAUEK....	—	—	—	—		
HOK.....	pas. 1	—	—	—		
HO(R)IEK.	pas. 2	pas. 6	akt. 1	akt. 1	pas. 4	pas. akt. (<i>oyec</i>)
HORIOK ..	—	pas. 1	—	—		
HORIAK ..	—	—	—	pas. 4		
HORIK	—	—	pas. 4	—		
HAIEK.....	akt. 2 pas. 2	—	—	—	akt. 1 (<i>ayec</i>)	pas. akt. (<i>ayec</i>)
HAIK	—	—	—	—		
HEK.....	pas. 3 akt. 1	akt. 172 pas.	pas 7	akt. 28 pas. 48		
HEIEK.....	pas. 1	—	akt. 1	—		
BATZU.....	pas. 2	—	—	pas. 23		
BATZUK...	—	pas. 53	—	akt. 10		
BATZUEK.	—	akt. 24	—	—	pas. 4	pas.-akt.

Ondoren gisa eta orain arte esanak laburtuz eta bilduz, aztertu ditudan sei autoreek hauxe erakusten digute:

1. Oihenartek bakarrik bereizten ditu HORIEK/HORIK eta HEIEK/HEK aktivo eta pasivo. HAUEK ez darabil, baina

HAUC harengan agertzen den lauretan pasivo denez gero, pentsa dezakegu HAUEC esango zukeela aktiboa.

2. Beste bostetarik inork ez darabiltza bi formak, aktiboa pasivoari kontrajarriaz, baizik edo bata edo bestea. Eta darabilten hura, nahiz bata nahiz bestea, aktibo eta pasivo gisa darabilte.

3. Gaurko zenbaiten joeraz aktibo litzatekeena bakarra darabil Axularrek, esate baterako, bigarren mailakoan, hots HORIEK, HORIK behin ere ez; baina aktibo beharrean pasivo bezala beti.

4. BATZUEK/BATZUK edota BATZUK/BATZU bai, garbiero bereizten dituzte Leizarragak eta Axularrek, formari da ozkiola. Beste kontua da, guk ere haiek bezala bereiztekotan, zein forma hartu behar dugun pasivorako eta zein aktivorako, Axularren bikotea ala Leizarragarena, alegia. Eta oraindik beste hauzia: perpausa nahasi eta luzeetan, adizki bat iragankorra eta bestea iragangaitza denean, zeinen baitan gelditu behar duen sujetoak, hurbileneko adizkiarenean, Axularren itxurazko joerari jarraituaz, ala perpausa nagusikoarenean, Leizarragarena onartuz. Ala ez batarena eta ez bestearena, baizik aukeran utzi, Lardizabalek egiten duen bezala.